

4. Asylum as a special form of protection granted by the President of Ukraine to foreigners and stateless persons taking into account the national interests of Ukraine on the basis of generally recognized principles and norms of international law in accordance with the Constitution of Ukraine;

5. Asylum in Ukraine is a special political and legal status of a natural person (a foreigner or a stateless person) who is legally present on the territory of Ukraine, characterized by the complete absence or minimization of real threats to his life and health, as a result of which such a person feels protected, i.e. safe. In this sense, asylum in Ukraine must be considered as a legal state, that is, a complex legal fact characterized by relative stability and a long period of existence, during which it can repeatedly (in combination with other facts) cause the onset of legal consequences.

Keywords: *asylum, institution of asylum, right of asylum, territorial asylum, asylum in Ukraine, refugee, person in need of additional protection.*

УДК 323.1

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-2-244-252

Ольга ЯДЛОВСЬКА[©]

кандидат історичних наук
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР

У статті досліджується роль менталітету, національного характеру та їх вплив на процеси формування системи ідей, ідеалів, цінностей як окремої людини, так і народу в цілому та подальший вплив ментальності на процес суспільно-політичних трансформацій у контексті державотворення в Україні та становлення української нації. З'ясовано взаємозв'язок понять та суспільних явищ «менталітет нації», «національний характер», «національна ідентичність», «національна психологія», «національна ідея», «національна безпека», «політична ментальність». Підкреслено важливість вироблення національної ідеології та відповідних векторів державотворчої політики в українському політичному просторі задля творення української політичної нації як сконсолідованої та здатної конституювати свою окремішність і унікальність у соціально-політичних зв'язках з іншими народами та націями на сучасному етапі націогенезису. Звернено увагу на особливу важливість функціонування національної (української) мови як фактору самозбереження, ідентифікації та подальшого становлення української нації. Зроблено акцент на необхідності неухильної уваги до питання функціонування української мови як державної, що одночасно впливатиме на формування політичної ментальності та становлення як громадянського суспільства, так і української національної парадигми.

Ключові слова: *нація, мова, національний менталітет, національні ідентичність, політична ментальність, національна ідея.*

Постановка проблеми. Формування нації української держави в умовах глобалізації сучасного світового порядку стає визначальним чинником збереження незалежності та її захисту, а фундаментальною основою для подальшого творення української нації виступає національно-політична ментальність. Феномен національної ментальності на сьогодні фактично виступає багатокомпонентним конструктом, що стає фундаментальною основою формування нації і, водночас, твориться самим національним суспільством, проектуючи подальше існування, захист та розвиток політичної нації та утвердження її у світовому співтоваристві. Поліваріантність поняття «національна ментальність» тлумачиться, на наш погляд, не множинністю розуміння самого визначення, а саме структурними складниками вияву різноманітних факторів формування та життєдіяльності суспільства з усталеною суспільною свідомістю. Іншою площиною досліджень виявляється дискусійність питання щодо проблеми ідентифікації «менталітету» і «національного менталітету» та процесу творення політичної ментальності задля утвердження національної держави, створення політичного іміджу та

© О. Ядловська, 2022

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5660-2057>

yadlovskaya54@ukr.net

ін. Окремо слід розглядати національну ментальність стосовного певного етносу, адже такий підхід передбачає дослідження складників ядра ментальності: національного характеру, національної свідомості та етнічної підсвідомості. Натомість говорячи про політичний дискурс поняття «ментальність», йдеться про складну систему творення національної держави і, відповідно, державної політики, а саме збереження національної ідентифікації та становлення громадянського суспільства через реалізацію мовної політики, діяльність освітніх інститутів, формування політичного середовища на демократичних засадах, а також прояву свого «обличчя», сформованого історією та культурою та вияву типовості й своєрідності української нації в політиці, праві та інших важливих галузях суспільного життя.

Аналіз публікацій, в яких започатковано виділення запропонованої проблеми. У контексті зазначеної теми виокремлюються такі напрями досліджень у працях науковців. Становлення Української держави у сфері пошуку національної ідентичності обговорюється в роботах В. Андрущенко, Л. Губерського, В. Воронкової, Т. Воропай, В. Євтуха, В. Кременя, В. Крисаченка, Л. Нагорної, Н. Рогозіна Ю. Шинкаренка, Н. Черниш, Г. Яворської та ін. Висвітлення проблем духовної безпеки в Україні проаналізовано у доробках таких авторів: В. Андрущенко, Г. Горак, В. Кремін, М. Михальченко, М. Попович, Н. Скотна, В. Ткаченко, Г. Шевченко. Проблема національного самовизначення народів була предметом дослідження в працях таких науковців як О. Бочковський, Ю. Габермас, О. Куць, Ю. Куц, Л. Нагорна, Л. Ребет, С. Римаренко, Е. Сміт, Б. Харахаш та ін.

Метою цієї розвідки є спроба розглянути основні чинники національної ментальності у розрізі творення політичної нації та збереження української держави та української нації, а також проаналізувати особливості творення ідентичності української нації з її проблемами й перспективами розвитку; довести, що єдине консолідоване суспільство може творитися лише на ґрунті спільної ментальності, мови через діяльність інститутів освіти, а також у сфері національної безпеки та інформаційної політики.

Виклад основного матеріалу. Національна ментальність виступає одним з основних чинників усталеної суспільної свідомості та джерелом політичної діяльності. Відштовхуючись від національного характеру, що сформувався у процесі етногенезу, українське громадянське суспільство творить національно-політичну ментальність та національну державу, що є відносно складним процесом за сучасних умов.

Поняття ментальності прийшло на зміну уявленням про «психологію епохи» і «психологію нації». Психологізм у розумінні й поясненні далекого минулого і сучасних, але культурно далеких, цивілізацій знаходив чи не найяскравіший вираз у теорії націй. У гуманітаріїв навіть у першій половині ХХ ст. панували напівміфологічні уявлення про національну ментальність, яку тоді називали «національним характером» або «національною психологією» [5, с. 14]. Зазначимо, що національна свідомість і національна солідарність нерозривно пов'язані. По суті, це два вияви того самого почуття, що можна б назвати патріотизмом, повагою, любов'ю до свого народу. Тільки свідомість – це думка, а солідарність – дія. Свідомість – переважно теорія, а солідарність – практичний висновок із неї. У зрілих народів національна свідомість і солідарність неподільні. У незрілих національна свідомість нерідко виливається в абстрактне теоретизування, через що й залишається належністю вузьких інтелектуальних кіл [18, с. 371].

Синтез всіх структурних компонентів ментальності, їх засвоєння здійснюється на підсвідомості і обумовлює спосіб життя. Науковий дискурс з ментальної проблематики дозволяє констатувати, що ментальність, з одного боку, є міждисциплінарним поняттям, а з іншого – полісемантичним, багатограним, поліфункціональним явищем, що має безпосередній зв'язок з тією чи іншою людською спільнотою і віддзеркалює історичну, політичну, соціальну, мовну, духовно-релігійну специфіку суспільного буття. Менталітет, у свою чергу, представляє сукупність ідей, поглядів, стереотипів, форм і засобів поведінки, що склались історично, були засвоєні суспільством [2, с. 26].

Слід підкреслити, що новітній ментальний простір українського суспільства є результатом синтезу власних історико-культурних процесів та впливів-нашарувань глобального світу. Сьогодні українське суспільство змушене демонструвати й утверджувати свою ментальну специфічність, втім реальність активно впливає на ментальність окремих людей, робить її хиткою та неусталеною, а особистісна кризова, стресова невизначеність ускладнює процес національної ідентифікації. За умов

стабільного розвитку соціальної системи ментальний простір може зберігати відносно усталеність, втім, у разі кризи суспільства ментальні структури також потрапляють у зону біфуркації. В умовах сучасного українського суспільства, через ускладненість геополітичної ситуації, внаслідок різного роду деструктивних політичних подій, тривалої ситуації «розмитості» ціннісних орієнтирів, акцент зміщується на домінування соціальної ідентичності. Таким чином, сьогодні в українському суспільстві наявною є флюктуююча національна ідентичність, що актуалізує проблему традиційних, перевірених часом, духовних цінностей: добро, свобода, сенс життя, справедливість, совість, взаємоповага, людська гідність, людяність, сімейні цінності й т. ін. [17, с. 366-367].

Разом з тим, якісні зміни сучасного становлення національної ментальності виробляються саме активним громадянським суспільством як виразником української національної доктрини.

Зокрема, формування громадянської нації не виключає доктринального розуміння титульної нації як такої, що дала назву державі, а в її етнічному вимірі – найчисельнішої на своїй споконвічній землі. Саме на основі національної ідеї державотворення можна консолідувати український народ, зменшити чи нівелювати ризики та небезпеки федералізації, регіоналізації і декомпозиції (як це провокаційно зазначають російські політологи) України, а також поставити бар'єри розмиванню національної (економічної, культурної, релігійної та ін.) ідентичності українства як носія і продуцента ексклюзиву, втрата якого була б непоправною для світового культурного тезаурусу та цивілізаційного розвитку. Україну можуть врятувати інтелект, патріотизм, мораль і консолідація [6, с. 11]. Таким чином, поняття «національної ідентичності» варто розглядати як найбільш широке, воно включає і парадигму «громадянської ідентичності», і етнічний компонент (в тій чи іншій мірі, в залежності від конструкту «нації»), і концепт державної ідентичності. Крім того, національна ідентичність на інструментальному рівні має сприяти подоланню нестійкості та амбівалентності національного самовизначення спільноти, ідейно-політичному протистоянню, конфронтації між різними, часто несумісними формами самоідентифікації. Тобто той тип національної ідентифікації, який панує у суспільстві повинен бути сприйнятним для всіх без виключення соціальних та етнічних груп [13, с. 85]. Особливістю становлення української демократичної держави є нині те, що вона вирішує питання формування політичної нації з урахуванням, по-перше, подолання колоніальної залежності (відродження рідної мови, національної культури та ін.), по-друге, наявності різних етносів, що неоднозначно сприймають перспективу розвитку політичної системи. Щоб максимально сприяти етнічній ідентифікації українців, необхідно не просто дбати про їхні знання, усвідомлення власної історії, мови, культури, традицій — кожен з нас, особливо молоді люди, повинен мати відповідну етнічну свідомість, без якої немає цілісного етносу. Зростання етнічної свідомості, активна громадсько-політична діяльність, а також усвідомлення належності до світового співтовариства спричинять зростання почуття національної гідності, відродження історичної пам'яті, утвердження української ідеї. Держава має стати фактором гармонізації етнічних відносин та консолідації поліетнічного українського народу [11, с. 451].

Формування української національної ментальності у політичній площині відзначається досить важким перебігом становлення політичних відносин, що знаходить вияв у низці проблемних ланок суспільно-політичного життя, як-от: декларативність політичних гасел та програм без подальшої практичної реалізації, регіональне сприйняття (подекуди несприйняття) основного вектору державної національної політики, проблеми творення державницьких ідей та одночасна неоднозначність інформаційної політики.

Якщо на початку і під час виборчих кампаній у новітній історії України більшість патріотичних сил намагаються ототожнити себе з ідеєю національного відродження, свободи і справедливості, «приватизувати» для цього провідне місце, то після їх завершення відбувається диференціація на основі боротьби за «право власної репрезентації» зазначених цінностей. Іншими словами, активні намагання реалізувати задекларовані раніш політичні обіцянки виявляються, як це часто буває, тільки бажанням ствердити себе. Саме тому діалоги між партіями до цього часу ведуться не у сфері конструктивної співпраці в галузі державотворення, а у сфері з'ясування особистісних пріоритетів [10].

Місцеве самоврядування на сьогодні знаходиться на етапі ґрунтовної

перебудови, яка сьогодні нерідко гальмується пасивністю та нерозумінням і протидією з боку багатьох громадян. Серед багатьох чинників, які негативно впливають на цей процес є ментальне несприйняття самої сутності демократичних засад організації взаємовідносин значною частиною суспільства, яке в свою чергу забезпечено певними історичними обставинами та набутим «досвідом» життя в період існування попередніх недемократичних соціально-економічних систем. Значна частина цінностей тоталітарних та авторитарних режимів, які сьогодні продовжують складати основу морально-етичних орієнтацій значної частини громадян, є безпосереднім антагонізмом ідей побудови демократичного суспільства в нашій країні та розбудові розвинутої мережі самоврядних інститутів [8, с. 34].

Визначальну роль у збереженні безпеки держави відіграє також інформаційна політика. Доводиться констатувати, що на сьогодні в Україні поки що не створено належної законодавчої бази щодо забезпечення проактивної зовнішньої інформаційної політики держави. Стрімкий розвиток як внутрішніх, так і зовнішньополітичних процесів не сприятиме остаточному вирішенню цього питання, адже спонукають до рішучих, проактивних організаційних заходів, що, безумовно, завжди випереджатимуть роботу законодавця, оскільки війна, в т.ч. інформаційна, здебільшого ведеться поза правилами. З метою усунення нормативних прогалин необхідно, з-поміж іншого, запроваджувати залучення інститутів громадянського суспільства, груп експертів для того, щоб зібрати кілька думок та уникнути таких ситуацій, коли однакові за змістом документи розробляються в різних відомствах, і при цьому немає платформи, яка забезпечила б їх об'єднання. Подібна практика вже позитивно себе зарекомендувала і активно розвивається в демократичних країнах, де законопроектну роботу здійснюють, в т.ч. й на замовлення державних структур, переважно неурядові, приватні фонди, громадські організації, волонтерські формування, а також науково-освітня спільнота у ЗВО, які здійснюють підготовку фахівців та дослідження в галузі журналістики, соціальних комунікацій, міжнародного та інформаційного права, головною рушійною силою чого часто виступає національний бізнес [14, с. 105-106].

Засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів, визначено основами національної безпеки України. Визначення чітких пріоритетів національних інтересів стають основою розробки відповідних стратегії розвитку держави та становлення нації.

Національна безпека стосується інтересів багатьох країн. В сучасних умовах економічного розвитку країни проблеми безпеки мають внутрішній та зовнішній характер, що призводять до погіршення економічної та національної безпеки стають актуальними і потребують вирішення. Тому слід вживати заходів виявлення та запобігання серйозним загрозам національній безпеці України. Економічна безпека країни є важливою складовою національної системи безпеки, яка формує захист національних інтересів, забезпечує стійку соціально-економічного розвитку в країні, формує механізм протидії внутрішніх та зовнішніх загроз, сприяє підвищенню рівня життя населення та розвиток системи міжнародної економічної взаємозалежності [21, с. 26].

Таким чином, загальною для членів соціально-політичної групи або організації політичною основою, яка дозволяє однаково сприймати та оцінювати довколишню політичну реальність, є вироблення спільних засад діяльності та вміння розуміти один одного та діяти у відповідності з визначеними нормами та зразками, що визнані в суспільстві. При цьому принциповим є першочергове зосередження на тих сторонах свідомості, поведінки, ментальних структур, які дають можливість пояснити процеси та явища в галузі прийняття політичних рішень. Виходячи з цього, стає зрозумілим, що одним із суттєвих моментів політичної ментальності стає процес відображення у свідомості людей соціальних відносин, що склалися, формування схеми сприйняття, оцінки людьми свого становища в соціумі [7, с. 36]. У цілому, національна свідомість, як і будь-яка форма суспільної свідомості, репрезентує єдність двох складових: повсякденної та ідейно-теоретичної свідомості нації, а також вироблення політичних засад формування національної політики та вироблення національної парадигми.

Провідну роль у збереженні та формуванні національної ментальності нації відіграє інститут освіти. Освітня сфера впливає на становлення особистості, колективу, суспільства в цілому. Дотримання канонів державної політики у закладах освіти через пропагування та виховання патріотизму, толерантного ставлення до національностей, обов'язковість опанування державною мовою, формування усвідомлення необхідності

розвитку політичної системи на засадах демократизму стануть запорукою творення національної української держави на засадах виробленої національної ідеї та національної ментальності.

Неодмінною умовою життєдіяльності громадянського суспільства є високий рівень соціального, інтелектуального й психологічного розвитку кожної окремої особи, її внутрішньої свободи і бажання самореалізації через включення до того чи того інституту громадянського суспільства. Становлення громадянського суспільства на пряму залежить від процесів формування людини, визначальними характеристиками якої є такі духовно-ціннісні орієнтації, як свідомість, чесність, толерантність, людяність, дисциплінованість, здатність до духовно-патріотичних переживань тощо. Саме тому центр уваги у проблемі побудови громадянського суспільства нерідко політологи на науковці переносять у сферу свідомості людини, вважаючи, що саме там відбуваються істотні зрушення, що в кінцевому результаті ведуть до формування якісно нового суспільства – розвиненого та дієвого громадянського суспільства [16, с. 165]. Освітній процес в Україні як прояв певних функцій ментальності відбувається сьогодні як процес соціалізації, становлення духовних цінностей, послідовного засвоєння індивідом чи групою соціально напрацьованих ментальних норм, надбань, способів діяльності. Саме впровадження національно ментальної парадигми створює міцне підґрунтя для інноваційних підходів у освіті. Важливо, що саме через ментальний підхід можливо вирішити питання розвитку громадянських компетенцій у молоді, що теж певною мірою сприятиме розбудові громадянського суспільства [15]. Політика України у цій сфері свідчить про те, що влада не розуміє справжньої ролі освіти, не усвідомлює, що без людини, її творчості, інтелекту стабільність і добробут суспільства неможливі. Саме освіта є фактором економічного процвітання і саме безцінний її вплив на культуру дозволяють розглядати її як найважливішу умову духовної безпеки українського суспільства. Серед загроз українському суспільству слід виділити так звану духовну «всепоглинаючість», що поширюється серед молоді через Інтернет і ЗМІ, породжує мораль уседозволеності. Налагодження системи патріотичного виховання молоді, яке має яскраво виражений національний характер, допоможе сформулювати і реалізувати нові параметри ідентичності [3, с. 7].

Беззаперечним вважаємо твердження про те, що мова відіграє провідну роль у збереженні ментальності етносу та визначальним також є факт самоідентифікації етнічної спільноти за мовним чинником. І, до речі, розгляд співвідношення «мова»-«етнос» щодо самовизначення етнічної ідентифікації, як правило, не викликає протиріч. Натомість при визначенні державної мови як фундаментальної основи творення нації (у розрізі державної нації) виникають спекулятивні дискусії, що, як правило, точаться навколо забезпечення прав розвитку мов національних меншин, а не тільки прав української мови. На наш погляд, у самій аргументації наведеного твердження криється і помилка, і відповідь: сформована на демократичних засадах українська держава послідовно захищає права національних меншин, що відображено у законодавстві. Разом з тим, прогалини в українському законодавстві щодо визнання української мови як державної були подолані без перебільшення через тернистий шлях аж наприкінці третього десятиліття незалежності України. Зрештою, опір прийняттю законодавчої бази щодо функціонування української мови як державної свідчить про актуальність та важливість визнання мови як основного фактору збереження нації та держави.

Розглядаючи тлумачення поняття «політичної ментальності» та виокремлюючи серед інших підходів дискурсивно-семіотичне вивчення політичної ментальності через аналіз емпіричних фактів політичного мовлення, необхідно зазначити, що специфіка сучасного політичного дискурсу України відзначається динамізмом внаслідок інтенсивного реформування державно-владних структур. Ці процеси обумовлюють плинність та змінюваність понять і смислів політичного дискурсу у тій його частині, що звернена на характеризувannya національного менталітету. Політична ментальність, як вважають представники дискурсивно-семіотичного підходу, детермінується етнокультурними особливостями, що виражаються у національній мові. Національна мова надає специфічного значення всім політико-орієнтованим актам мовлення, оскільки в ній існує унікальна семіотична система, що є першоосновою «галузевих» смислоутворень. Мовні звичаї кожного народу визначають і практику застосування політико-орієнтованих значень, включно із застосуванням екстралінгвістичних засобів [4, с. 111].

Мова і національна ментальність співвідносяться як форма і зміст національної

словесно-розумової культури в найширшому сенсі цього поняття. У мові виявляється національна ментальність, яка, у свою чергу, найбільшою мірою пояснює потребу в існуванні окремої національної мови [19, с. 3]. На підставі визначень поняття «ментальність» національна ментальність – це характерний склад розуму, своєрідний спосіб мислення і ставлення до дійсності певного народу. Національна ментальність, найвиразніше відбита мовою, є основою національної самоідентифікації кожної людини. Вона передує виробленню національної свідомості, яка тільки на її підставі й може розвинути. Звідси є зрозумілою актуальність вивчення національної ментальності в її зв'язках із мовою для тих народів, що, як українці, тільки-но завершують своє формування в націю. Національно своєрідне в ментальності кожного народу в найскладніший спосіб пов'язане із загальнолюдським, зональним або арельним. Зрозуміти те, що допомогло тому чи тому етносові зберегтися як народ, – це усвідомити й те, що допоможе йому в кінцевому підсумку остаточно стати нацією [19, с. 5].

Отже, мова – це не лише засіб комунікації та спосіб вираження змісту смислів культури, вона є одним з основоположних маркерів етносу та національної ідентичності. водночас, мова – один із чинників самоорганізації суспільства і невід'ємна ознака таких спільнот як етнос, народність, нація [12, с. 740]. Тобто мова є тою онтологічною межею для нашого народу, яка відокремлює нас від інших культур та підкреслює нашу самобутність. Так, очевидним є висновок, що поширення чи примусове насадження іншої мови є причиною втрати етнонаціональної специфіки характеру народу і трансформації рис та властивостей національного менталітету. Яскравим прикладом такого впливу є використання російською імперією «інструменту російської мови» як першочергової та «величної» [12, с. 742].

З початком процесу утворення національних держав феномен мови як основного маркера нації вийшов за межі лінгвістичної і культурної царини й набув не лише націєтворчої, але й державотворчої функції. Національна мова – чинник буття нації, такий же важливий, як і територія, історичне минуле, культурні традиції, особливості ментальності тощо. Вона згуртовує націю, підносить її самосвідомість, стверджує її окремішність і самодостатність щодо інших націй. Натомість чужа мова завжди була аспектом асиміляції, покликаної розмити, а ліпше – завжди стерти національну самоідентифікацію завойованого народу, сприяти його самоототожнення з народом-загарбником. Національна самоідентифікація особи, тобто усвідомлення себе частиною особи (нації), передбачає прийняття культурного надбання цього народу, насамперед його мови. Укорінення національної самоідентифікації створює надійне підґрунтя для патріотизму та свідомого захисту інтересів нації, а отже, є запорукою надійного функціонування й успішного розвитку нації-держави [20, с. 40].

Таким чином, поняття «мова» пов'язане з ідентичністю: мова – це система, що її використовує певна спільнота – насамперед нація, – ідентичність якої ця мова виражає. Тому в ідеалі має бути повна відповідність між мовами та націями чи, інакше кажучи, між мовами та національними ідентичностями, ключовим елементом яких є однойменні мови. Проте цю відповідність може бути порушено, якщо зміна в мові не супроводжується зміною в ідентичності, тобто коли люди переходять на іншу мову, але далі ідентифікують себе з тією самою групою, або ж приймають іншу ідентичність, але зберігають мову [9, с. 158].

Мова є стрижневим елементом на кожному з етапів виникнення та розвитку держави. Становлення народу тісно пов'язане з формуванням його мови. Жодне суспільство, на якому б рівні воно не було, не може існувати без мови. Це стосується всіх народів, усіх верств і прошарків суспільства й кожної окремої людини. Оскільки мова – явище суспільне, то не лише загибель суспільства призводить до зникнення мови, а й умирання мови спричиняє зникнення нації, яка не вберегла своєї мови [1, с. 24]. Надання українській мові статусу державної сприяє всебічному розвитку національної культури українського народу, а тим самим здійсненню найвищих гуманістичних загальнолюдських ідеалів. Державний статус української мови належить до тих позамовних чинників, які визнають національно-мовну політику в галузі освіти взагалі, статус мови в засобах масової інформації, в міждержавному дипломатичному спілкуванні тощо [1, с. 31].

На основі вищевикладеного стверджуємо, що одним з основних чинників збереження не тільки етносу, але й нації виступає мова. Зазначимо, що у розрізі розгляду існування етносу завдяки збереженню саме мови дискусії науковців не

точаться, і навіть загально визнаним виступає постулат щодо самоідентифікації етнічності саме за мовленням, причому як і для окремого індивіда, так для усього етносу в цілому. Натомість визначення як провідної ролі мови у становленні нації і по сьогодні викликає опір чи заперечення, спираючись в аргументації на такі фактори як поліетнічність нації, існування субрегіонів та фактичної двомовності (у деяких країнах більше, ніж дві мови чи наявність «живих» діалектів), пропозиції автономізації національних меншостей, т. зв. мультикультуралізм тощо. Однак зазначені аспекти якраз і виступають чинниками творення національної спільноти, а за умов демократичного розвитку суспільства, задоволення потреб багатоетнічності певної нації та задоволення освітньо-культурних та мовних запитів знаходять шляхи реалізації. Саме тому умовою консолідації нації та формування національної держави беззаперечно стає саме мова, що репрезентує дану націю, тобто державна мова. І якщо у виборі мови, як правило, спираються на мову титульного етносу, то, по-перше, ця закономірність є сталою для більшості націй та народів світу, по-друге, саме такий підхід одночасно формує та ідентифікує, а також слугує чинником творення національної політики і нації в цілому.

Висновки. Тридцятилітня практика українського державотворення доводить необхідність формування згуртованої сконсолідованої громадянської нації для подальшої розбудови й збереження держави. Нація, як ядро народу, повинна мати ідеологічну, духовну, інтелектуальну стратегію суспільного та державного розвитку, ґрунтуючись на вироблених сторіччями національно-ментальних настановах, також ідеологічна політика модерних державотворчих прагнень чітко визначає стратегічні складові національної ідеї в сучасних умовах. Шляхи щодо збереження національної ментальності, на наш погляд, визначено чіткими векторами: функціонування та підтримка державної мови – української, державотворча освітня діяльність, проведення інформаційної політики по захисту національних інтересів, практичне виконання політичних гасел та програм та уникнення їх декларативності, формування національно-політичної еліти та національної ідеї. Вироблення української національно-політичної культури на ґрунті національних чинників ментальності повинні домінувати в сучасному управлінському середовищі, законодавчих органах та політичній еліті. Фактично національна ментальність українського суспільства на сучасному етапі перебуває в еволюційному вимірі української політичної системи, адже становлення держави триває. Важливою настановою у державному будівництві виступає те, що світоглядний феномен – ментальність, як і національний менталітет та національна ідея, не повинні амбіційно змінювати вектори залежно від зміни правлячих політичних сил. Українська національно-політична ментальність повинна стати фундаментальною основою сучасного державотворення. Події останніх років дають усі підстави стверджувати, що квінтесенція патріотичних поглядів, національного світобачення та усвідомлення державної незалежності здобули підтримку та сконсолідували український народ як єдину політико-етнічну спільноту. Таке завдання та його реалізація стоїть й перед політичною елітою України.

Теоретична і практична значимість проблеми трансформації національного ментального простору, чинників його формування, зокрема, і мовного, та визначення ролі у процесах консолідації української нації вимагає подальших спеціальних досліджень, що дозволить більш ґрунтовно осмислити політико-соціальні проблеми сучасного українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Азарова Л. Є. Мова як визначальний чинник ідентичності української нації. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки.* 2018. Вип. 292. С. 24 – 32.
2. Балтаджи П. М. Поняття «ментальність» у сучасних наукових дослідженнях. *Актуальні проблеми політики.* 2012. 65. С. 22-28.
3. Беловецька Л. Є. Проблема збереження національної ідентичності як складової духовної безпеки українського суспільства. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* 2017. №2(77). С. 6-14.
4. Брехаря С. Сучасні теоретичні підходи до вивчення політичної ментальності. *Політичний менеджмент.* 2006. №1. С. 109-117.
5. Візниця Ю. В. Національна ментальність та риси її українського виміру. *Український соціум.* 2010. №2 (33). С. 13-19.
6. Вовканич С. Українська Національна Ідея (УНІ) як духовно-інтелектуальний код соборності народу: етнічний, інтеграційний та цивілізаційний вектори. *Українська Національна Ідея як духовно-інтелектуальний код соборності народу: етнічний, інтеграційний та*

цивілізаційний вектори (матеріали круглого столу) / за ред. В. С. Кравціва; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Львів, 2011. 60 с.

7. Дмитрук Д. А. Суспільний менталітет та його вплив на суб'єктів прийняття рішень. *Український соціум*. 2006. №3-4(14-15). С. 33-42.

8. Іванов М. С. Ментальні чинники процесу становлення та розвитку системи місцевого самоврядування в Україні: регіональний аспект. *Наукові праці. Політологія*. Вип. 302. Т. 314. 2018. С. 34-39.

9. Кулик В. М. Роль української мови в національній ідентичності громадян пострадянської України. *Наукові записки. ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. Вип. 4-5. С. 72-73.

10. Марасюк С. С. Український національний характер як чинник державотворення в Україні. *Публічне адміністрування: теорія та практика: електрон. зб. наук. пр. / редкол.: С. М. Сербогін (голов. ред.) [та ін.]. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2009. Вип. 1 (1). URL: <http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2009-01/MarasykStat.pdf>.*

11. Михайлова М. О. Національна мова та проблема етнокультурної ідентифікації українців. *Рідне слово в етнокультурному вимірі. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції / Упор. М. Федурко, В. Котович, Г. Філь. Дрогобич : Посвіт, 2011. С. 449 – 452.*

12. Поліщук Р. М. Мова як чинник збереження національно-культурної ідентичності. *Молодий вчений. Філософські науки*. 2018. № 11 (63). С. 740-744.

13. Руденко Ю. Ю. Консолідаційна модель національної ідентичності: від теорії суверенітету до теорії політичної модернізації: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020. 364 с.

14. Самогута А. В. Значення програмних документів держави у законодавчому забезпеченні проактивної зовнішньої інформаційної політики України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4. С. 99-109.

15. Синицина Н. Г. Сучасна освіта в контексті розбудови громадянського суспільства в Україні. URL: [http://dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01\(5\)/11snggsu.pdf](http://dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01(5)/11snggsu.pdf)

16. Стадніченко О. І. Ментальність як чинник становлення та розвитку громадянського суспільства (на прикладі України). *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм*. 2010. Том 1. №1. С. 164-168.

17. Стасевська О. А. Новітній ментальний простір українського суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : *Політологія*. 2017. № 2. С. 363-367.

18. Ткаченко О. Б. Українська мова: перспектива й сьогодення. Київ : Наукова думка, 2014. 512 с.

19. Ткаченко О. Б. Мова і національна ментальність (Спроба сучасного синтезу). К.: Грамота, 2008. 240 с.

20. Чеховська М. М., Шлапаченко В. М. Мова як чинник національної безпеки. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. №3 (61). С. 39-46.

21. Rybalchenko L., Ryzhkov E., Ohrimenco S. Modeling economic component of national security. *Philosophy, economics and law review*. Volume 1, 2021. pp. 25-36.

Надійшла до редакції 31.05.2022

References

1. Azarova, L. Ye. (2018) Mova yak vyznachal'nyi chynnyk identychnosti ukrains'koi natsii [Language as a determining factor in the identity of the Ukrainian nation]. *Naukovyi visnyk natsionalnoho universitetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriya: Filolohichni nauky*. №2, pp. 24-32. [in Ukr.].

2. Baltadzhy, P. M. (2012) Poniattia "mentalnist" u suchasnykh naukovykh doslidzhenniakh [The concept of «mentality» in modern research]. *Aktualni problem polityky*. № 65, pp. 22-28. [in Ukr.].

3. Bielovets'ka, L. Ye. (2017) Problema zberezhennia natsionalnoi identychnosti yak skladovoi dukhovnoi bezpeky ukrainskoho suspilstva [The problem of preserving national identity as a component of the spiritual security of Ukrainian society]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*. № 2(77), pp. 6-14. [in Ukr.].

4. Brekharia, S. (2006) Suchasni teoretychni pidkhody do vyvchennia politychnoi mentalnosti [Modern theoretical approaches to the study of political mentality]. *Politychnyi menedzhment*. № 1, pp. 109-107. [in Ukr.].

5. Viznytsia, Yu. V. (2010) Natsionalna mentalnist ta rysy yii ukrainskoho vymiru [National mentality and features of its Ukrainian dimension]. *Ukrainskyi sotsium*. № 2(33), pp. 13-19. [in Ukr.].

6. Vovkanich, S. (2001) Ukrainska Natsionalna Ideia (UNI) yak dukhovno-intelektualnyi kod sobornosti narodu: etnichnyi, integratsiiniy ta thyvilizatsiinyi vektory [Ukrainian National Idea (UNI) as a spiritual and intellectual code of the unity of the people: ethnic, integration and civilization vectors]. *Ukrainska Natsionalna Ideia yak duhovno-intelektualnyi kod sobornosti narodu: etnichnyi, intebratsiinyi ta tsyvilizatsiiniy vektory (materialy kruhloho stolu) / za red. V. S. Krabtsiva; NAN Ukrainy. Instytut rehionalnykh doslidzhen. Lviv. 60 p.* [in Ukr.].

7. Dmytruk, D. A. (2006) Suspilnyi mentalitet nf yoho vplyv na sbiektiv pryiniattia rishen [Public mentality and its impact on decision makers.]. *Ukrainskyi sotsium*. № 3-4 (14-15), pp. 33-42. [in Ukr.].

8. Ivanov, M. S. (2018) Mentalni chynnyky protsesu stanovlennia ta rozvytku systemy mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: rehionalnyi aspekt [Mental factors of the process of formation and development of the system of local self-government in Ukraine: regional aspect]. *Naukovi pratsi. Politolohiia*, № 302. Vol. 314, pp. 34-39. [in Ukr.].

9. Kulyk, V. M. (2014) Rol ukrainskoi movy v natsionalnii identychnosti hromadian postradianskoi Ukrainy [The role of the Ukrainian language in the national identity of the citizens of post-Soviet Ukraine]. *Naukovi zapysky. IPIiND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. №4-5(72-73)*, pp. 156-177. [in Ukr.].
10. Marasiuk, S. S. (2009) Ukrainskyi natsionalnyi kharakter yak chynnyk derzhavorennia v Ukraini [Ukrainian national character as a factor of state formation in Ukraine]. *Publichne administruvannya: teoriya ta praktyka: electron. zb. nauk. pr. / redkol.: S. M. Ser'ohin (holov. red.)* [ta in.]. Dnipro : DRIDU NADU, №1(1). Retrieved from: <http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2009-01/MarasykStat.pdf>. [in Ukr.].
11. Mykhailova, M. O. (2011) Natsionalna mova ta problema etnokulturnoi identyfikatsii ukraintsev [National language and the problem of ethnocultural identification of Ukrainians]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri. Materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii / Upor. M. Fedurko, V. Kotovych, H. Fil. Drohobych : Posvit*, pp. 449-452. [in Ukr.].
12. Polishchuk, R. M. (2018) Mova yak chynnyk zberezhennia natsionalno-kulturnoi identychnosti [Language as a factor in preserving national and cultural identity]. *Molodyi vcheni. Filosofski nauky. №11 (63)*, pp. 740-744. [in Ukr.].
13. Rudenko, Yu. Yu. (2020) Konsolidatsiina model natsionalnoi identychnosti: vid teorii suverenitetu do teorii politychnoi modernizatsii [Consolidation model of national identity: from the theory of sovereignty to the theory of political modernization]: monografiia. Kyiv: "Vydavnytstvo Liudmyla", 364 p. [in Ukr.].
14. Samotuha, A. V. (2021) Znachennia prohramnykh dokumentiv derzhavy u zakonadovchomu zabezpechenni proaktyvnoi zovnishn'oi informatsiinoi polityky Ukrainy [The importance of program documents of the state in the legislative support of proactive foreign information policy of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. №4*, pp. 99-109. [in Ukr.].
15. Snytytsyna, N. H. (2011) Suchasna osvita v kontesti rozbudovy hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Modern education in the context of building civil society in Ukraine]. Retrieved from: [http://dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01\(5\)/11snggsu.pdf](http://dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01(5)/11snggsu.pdf). [in Ukr.].
16. Stadnichenko, O. I. (2010) Mentalnist yak chynnyk stanovlennia ta rozvytku hromadianskoho suspilstva (na prykladi Ukrainy) [Mentality as a factor in the formation and development of civil society (on the example of Ukraine)]. *Naukovyi visnyk Instytutu mizhnarodnykh vidnosyn NAU. Seria: ekonomika, pravo, politolohia, turizm. №1. T. 1*, pp.164-168. [in Ukr.].
17. Stasevska, O. A. (2017) Novitnii mentalnyi prostir ukrainskoho suspilstva [The newest mental space of Ukrainian society]. *Visnyk Natsionalnoho universitetu "Yurydychna academia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho". Seria: Politolohia. №2*, pp. 363-367. [in Ukr.].
18. Tkachenko, O. B. (2014) Ukrainska mova: perspektyva I s'ohodennia [Ukrainian language: perspective and modernity]. Kyiv : Naukova dumka. 512 p. [in Ukr.].
19. Tkachenko, O. B. (2008) Mova i natsionalna mentalnist (Sproba suchasnoho syntezy) [Language and national mentality (An attempt at modern synthesis)]. Kyiv : Hramota, 240 p. [in Ukr.].
20. Chekhovska, M. M., Shpalachenko, V. M. (2018) Mova yak chynnyk natsionalnoi bezpeky [Language as a factor of national security]. *Derzhava ta rehiony. Seria: Pravo. №3(61)*, pp. 39-46. [in Ukr.].
21. Rybalchenko, L., Ryzhkov, E. & Ohrimenko, S. (2021). Modeling economic component of national security. *Philosophy, Economics and Law Review*. Vol. 1, pp. 25-36.

ABSTRACT

Olha Yadlovska. Factors of formation of national-political mentality: Ukrainian dimension. The article examines the role of mentality, national character in the formation of a system of ideas, ideals, values of both the individual and the nation as a whole and the further impact of mentality on socio-political transformations in the context of statehood in Ukraine. The regularity is traced that the specifics of worldview and ideological guidelines, the degree of assimilation and adaptation of dominant views in the community, values and traditions form the level of national self-identification of both the individual and society as a whole. It is analyzed that the foundations of mental worldview and national identity are a kind of formula that defines and maintains the cohesion of the nation, as well as sets guidelines for each individual about their place and role in the system of categories «we-they», «their-others». It is noted about the existence of regularity: under conditions when society and the state become appropriate to each other, then in the future a political nation is created.

The interrelation of concepts and social phenomena «nation mentality», «national character», «national identity», «national psychology», «national idea», «political mentality» and the ability to organize the political life of the Ukrainian people, level democracy and development of civil society in the state. The importance of developing national ideology and relevant vectors of state policy in the Ukrainian political space for the creation of the Ukrainian political nation as a consolidated and able to constitute its individuality and uniqueness in socio-political relations with other peoples and nations at the present stage of nation-building.

Attention is drawn to the special importance of the formation of the national language as a factor of self-preservation, identification and further development of the Ukrainian nation. It is generalized that the state language and its functioning in all spheres of public life is an aspect of state security policy, but at the present stage there is an underestimation of the language issue in the formation of Ukrainian statehood and the Ukrainian nation as a subject of politics. Emphasis is placed on the need for constant attention to the functioning of the Ukrainian language as the state language, which will simultaneously influence the formation of the political mentality and the formation of both civil society and the national paradigm.

Keywords: nation, language, national mentality, national identity, political mentality, national idea.